

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

НОСАЧ Андрій Володимирович - докторант Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

DOI:10.32782/LAW.2020.1.14

УДК 343.33

Публікація присвячена визначенню основних спеціальних заходів протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України як одного з напрямків правоохоронної діяльності.

Окреслено основні напрями запобіжної роботи на етапі виявлення, усунення й нейтралізації причин та умов негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути й детермінувати злочини проти державного суверенітету і територіальної цілісності.

Акцентовано увагу, що для ефективного застосування спеціальних заходів протидії цим злочинам особливого значення набуває чітка регламентація правового статусу суб'єктів правоохоронної діяльності, розмежування їх повноважень, удосконалення форм та методів діяльності.

Наголошено на тому, що нагальною є потреба диференціації кримінологічного впливу спеціальних заходів протидії тероризму, як одному з найнебезпечніших злочинів, що посягає на національну безпеку та територіальну цілісність, залежно від стадій організації та здійснення запобіжного процесу.

Підсумовано, що концептуально систему заходів спеціальної протидії злочинам, які посягають на територіальну цілісність і державний суверенітет України, варто розглядати в двох значеннях, по –перше, як сутність і зміст механізму протидії злочинності певного виду, який ґрунтується на встановлених і науково доведених даних щодо її тенденцій, характеристик, закономірностей і проявів як феномену сучасного суспільства; по –друге, як

визначальний стратегічний вектор, базовий спосіб розгортання й оформлення практичної реалізації протидії злочинам, що посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України.

Ключові слова: державний суверенітет, територіальна цілісність, національні інтереси України, протидія злочинності, принципи протидії злочинності, суб'єкти.

Постановка проблеми

В нинішніх складних для нашої країни умовах, коли активізувалися загрози конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності й недоторканності (з урахуванням останніх подій на Сході України та в Криму), виникає об'єктивна необхідність в адекватній протидії з боку держави таким антидержавним проявам. Спалах терористичної діяльності й антидержавних настроїв вимагає вжиття невідкладних заходів як з боку органів державної влади і правоохоронних органів, так і з боку всіх членів суспільства. Запобігання злочинам, що посягають на територіальну цілісність та конституційних лад і національну безпеку України вимагає застосування широкого спектру заходів впливу на причини, що їх породжують, (усунення або нейтралізацію). Стосовно розглядуваного виду злочинів це виражається в тому, що вплив на них повинен мати системний характер, адже злочини проти державного суверенітету і територіальної цілісності характеризуються найвищим ступенем суспільної небезпечності, під-

ривають основи державності, послаблюючи або й узагалі унеможлиблюючи здатність держави належним чином здійснювати охорону всіх інших суспільних відносин від злочинних посягань [1, с. 163].

Державні установи й усе суспільство мають бути задіяні в протидії цим злочинним посяганням, адже зростання антидержавних проявів та стабільно високий рівень злочинів, що посягають на територіальну цілісність і державний суверенітет України, вимагають якнайшвидшого вдосконалення тактичних заходів спеціального ґатунку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та прикладні аспекти, пов'язані із забезпеченням державного суверенітету і територіальної цілісності України, свого часу досліджували: Ю. М. Антонян, О. М. Бандурка, В. І. Борисов, В. С. Батиргареєва, В. М. Бесчастний, Є. М. Блажівський, М. Г. Вербенський, Є. О. Гладкова, В. О. Глушкова, С. Є. Віцин, Л. М. Давиденко, А. І. Долгова, А. Е. Жалинський, А. Ф. Зелінський, О. М. Ігнатів, О. Г. Кальман, О. М. Литвинов, О. Б. Сахаров, В. М. Сомін, В. В. Сташис, С. С. Шрамко та ін. Однак багато аспектів, пов'язаних із протидією означеним злочинам потребують додаткового вивчення.

Метою статті є визначення основних напрямів спеціальної протидії злочинам проти державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Виклад основного матеріалу

На підставі узагальнення значного масиву спеціальних літературних джерел, що стосуються феномену протидії злочинності, здійснивши її специфікацію щодо розглядуваної предметної сфери, пропонуємо таке розуміння протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України – це система форм і методів впливу суспільства й держави на їх (злочинів) детермінанти; сукупність заходів, що здійснюються спеціалізованими й іншими суб'єктами правоохоронної системи, яка, в свою чергу, входить уже як підсистема в систему забез-

печення безпеки, і через неї реалізується соціальна функція охорони та забезпечення законності та правопорядку. За часовою характеристикою протидія вказаним злочинам – це безперервний процес, у межах якого одночасно й паралельно здійснюються загальносоціальні та спеціально-кримінологічні, спрямовані на нейтралізацію криміногенно детермінаційних факторів і безпосередньо на запобігання та розкриття злочинів заходи, що в кінцевому рахунку мають на меті виправлення криміногенної та якісно-кількісну мінімізацію кримінальної (в масштабі району, регіону чи країни) ситуації і зниження сумарної фізичної, моральної та матеріальної шкоди, заподіяної злочинами, що посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України.

Суб'єктами, які безпосередньо здійснюють у межах своєї компетенції протидію злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України, є Служба безпеки України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Національна гвардія тощо.

Правоохоронні органи, зокрема органи Національної поліції та Служби безпеки України, здійснюють безпосередню роботу, спрямовану на усунення, послаблення і нейтралізацію чинників, що впливають на зростання кількості злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України. Однак, як свідчить реальний стан справ, викоринити ці злочини за допомогою заходів, які вже вживаються, найближчим часом навряд чи вдасться. Вирішення цього завдання залежить більшою мірою не від реалізації переважно репресивних, «силових» заходів, а від успішного проведення загальносоціальних заходів, створення цивілізованої правової держави, громадянського суспільства та здорової ринкової економіки. Система заходів щодо запобігання злочинам проти державного суверенітету та територіальної цілісності зумовлюється складним переплетінням і загальносоціальних (соціально-економічних, політичних, правових), і спеціальних заходів запобігання [2, с. 102-107].

У свою чергу заходи спеціальної протидії злочинності також є різноманітними та класифікуються за різними критеріями. Вони розрізняються за змістом (економічні, політичні, культурно-виховні тощо); за масштабами дії (загальнодержавні, регіональні, локальні); за правовою характеристикою виділяють заходи, що ґрунтуються на нормах права, але ними не регламентуються (наприклад, правова освіта, виховання), і детально врегульовані юридичні нормами (наприклад, адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, тощо). Існують і інші підстави диференціації заходів спеціального запобігання злочинам [3, с. 115].

Наведені вище заходи в повному обсязі відносяться і до злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України. Крім того, найчастіше до заходів спрямованих на забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності відносять законодавчі, адміністративно-правові, інформаційні, аналітичні, кримінально-правові, соціальні, фінансово-економічні, політичні, військові, пропагандистські та цілий ряд інших заходів. Надалі пропонуємо сфокусувати наукову увагу на основних напрямках забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Важливу роль у спеціальному запобіганні розглядуваним злочинам відіграє інформаційно-аналітичне забезпечення, необхідним в цьому напрямку вбачається створення банку даних, що містить відомості про злочинні структури, напрями їх діяльності, лідерів і ватажків, про відносини, що складаються між ними. Слід урахувати, що основні прагнення злочинних формувань спрямовано на захоплення ключових позицій у найбільш прибуткових сферах економіки, на проникнення у владні структури, перш за все, на регіональному рівні. Особливе значення має виявлення злочинних груп, їх роз'єднання та ліквідація. Слід виділяти і такі злочинні групи, які через свою кримінальну діяльність вдаються до вчинення злочинів проти державного суверенітету та територіальної цілісності, контактують із терористичними організаціями й окремими

терористами, надають їм сприяння та допомогу [4, с.236].

Необхідним є зміцнення організаційних основ протидії злочинам, що посягають на територіальну цілісність і конституційний лад України. Насамперед слід підготувати міжвідомчий нормативно-правовий акт, що встановлюватиме порядок взаємодії й обміну інформацією з питань протидії тероризму й сепаратизму між окремими антитерористичними підрозділами й правоохоронними органами. Далі слід розробити угоду про спільні антитерористичні заходи правоохоронних органів країн ЄС на випадок здійснення масштабних терористичних акцій у прикордонній зоні, у т. ч. на об'єктах атомної, хімічної промисловості й інших особливо небезпечних об'єктах.

Серед заходів ресурсного й інформаційного забезпечення протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України вважаємо доцільним внесення до Кабінету Міністрів України пропозиції про створення єдиної бази даних про злочини терористичного характеру; розробку нормативного акту про порядок міжвідомчого використання інформаційних систем, що дозволить вчасно ідентифікувати особистість іноземних громадян і осіб без громадянства, підозрюваних у причетності до терористичної діяльності.

Психологічна або ідейно-пропагандистська спеціальна протидія злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України зводиться до нейтралізації паніки, поширення чуток і негативного ефекту «сенсацій» у засобах масової інформації. Як контрзаходи мають використовуватися психологічний вплив на сепаратистські або антидержавні прояви із використанням усього потенціалу засобів масової інформації, коли населення повно і вичерпно інформується про діяльність суб'єктів протидії; блокування всіх спроб організаторів і виконавців антидержавних акцій прямо апелювати до громадської думки; запобігання висловленню терористами й сепаратистами своїх ідей.

Не менш важливою є робота щодо комплексної інвентаризації радіочастотних спектрів, що використовуються державними

органами, здійснення перевірки ступеню захищеності від несанкціонованого доступу інформаційних ресурсів міністерств і відомств, що безпосередньо протидіють злочинами, які посягають на державну цілісність і конституційний лад України.

Не можна не зупинитися й на заходах щодо профілактики тероризму й сепаратизму, які, нагадаємо, можуть бути як загальними, так і спеціальними [5, с.464]. Особливе місце посідає розробка й проведення спеціальної операції з попередження, виявлення і припинення незаконного переміщення через митний кордон України сильнодіючих, отруйних, радіоактивних і вибухових речовин, озброєння, вибухових засобів, вогнепальної зброї, боєприпасів, ядерного, хімічного, біологічного й інших видів зброї масового знищення, матеріалів та обладнання, які можуть бути використані злочинцями. Далі – розробка й затвердження міжвідомчого комплексного плану обстеження й паспортизації особливо важливих, особливо режимних і режимних об'єктів із метою визначення ступеня їх захищеності від терористичних акцій. Не слід забувати і про розробку та здійснення заходів віктимологічної профілактики серед населення, навчання громадян навичкам поведінки під час виникнення критичних ситуацій, пов'язаних з актами тероризму [6, с. 412].

Наступний напрям застосування спеціальних заходів зводиться до організації перевірки підприємств, щодо яких є відомості про надання ними допомоги терористичним організаціям; організації комплексного обстеження стану режиму й охорони на підприємствах, що випускають, використовують, зберігають та утилізують хімічно активні, сильнодіючі отруйно-технічні рідини, токсичні й біологічні речовини; проведення перевірки підприємств військово-промислового комплексу, військових частин і воєнізованих підрозділів, спрямовані на виявлення фактів порушень умов зберігання й обліку, а також незаконного продажу громадянам або збройним формуванням зброї, боєприпасів і бойової техніки [7, с. 24].

Як це не парадоксально, але у системі тактики спеціальної протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної

цілісності України необхідність правового виховання населення також є очевидною. Воно являє собою цілеспрямовану систематичну діяльність суб'єктів запобігання злочинам щодо формування правової свідомості й правової культури громадян [8, с. 111]. Правове виховання здійснюється в межах системи загальної, середньої, вищої та подальшої професійної освіти, діяльності засобів масової інформації та правової освіти населення. Формами правового виховання є правова пропаганда, правове навчання, надання юридичної допомоги громадянам і пропаганда законослухняної поведінки в засобах масової інформації.

Головна мета усіх спеціальних організаційно-профілактичних заходів – удосконалення системи протидії злочинам антидержавної спрямованості, приведення її в стан, що дозволяє своєчасно, адекватно і цілеспрямовано реагувати на зміну характеру злочинності, виникнення нових видів злочинів, на дії лідерів та авторитетів злочинного середовища; використання всього потенціалу системи для нейтралізації й ефективної боротьби із сепаратизмом, екстремізмом тощо, для забезпечення реального захисту особи, суспільства та держави від таких злочинних посягань [9, с. 112].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, концептуально систему заходів спеціальної протидії злочинам, що посягають на територіальну цілісність і державний суверенітет України, варто розглядати в двох значеннях:

1) як сутність і зміст механізму протидії злочинності певного виду, який ґрунтується на встановлених і науково доведених даних щодо її тенденцій, характеристик, закономірностей і проявів як феномену сучасного суспільства;

2) як визначальний стратегічний вектор, базовий спосіб розгортання й оформлення практичної реалізації протидії злочинам, що посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України; в останньому розумінні ця підсистема охоплює не лише рівні протидії, складові та базові характеристики, а й ідеологію, онтологічні

основи та магістральні умови побудови й функціонування такої системи. Сюди ж слід віднести визначення актуальних загроз державному суверенітету і територіальній цілісності держави, спеціальні форми і методи протидії їм та механізм здійснення.

Розглянута проблематика потребує подальших кримінологічних досліджень, теоретико-практичних узагальнень щодо вивчення впливу основних тенденцій розвитку соціальних процесів на формування стратегії і тактики протидії кримінальним загрозам національним інтересам України, прогнозування, планування та вироблення ефективних новітніх заходів протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України.

Література

1. Конституційний та міжнародний правовий механізм передачі частини суверенних повноважень держави наднаціональним інститутам / А. В. Андрушко, О. О. Грін, В. Б. Дацюк, Г. Г. Динис, Т. О. Карабін, Ю. А. Крук, Я. В. Лазур, М. В. Менджул, Р. П. Натуркач, О. Я. Рогач, М. В. Савчин, П. А. Трачук ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. В. Савчина. Ужгород : РІК-У, 2016. 288 с.
2. Мозоль С. А. Заходи забезпечення кримінологічної безпеки. *Європейські перспективи*. 2018. № 2. С. 102–107.
3. Данильченко Ю. Б. Спеціально-кримінологічні заходи протидії тероризму. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 114–118.
4. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно-правовое исследование). СПб., 2002. С. 320 с.
5. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.
6. Данильченко Ю. Б. Віктимологічні заходи протидії тероризму. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 229–231; Степанченко О. О. Особливості механізму віктимізації жертв етнорелігійного тероризму. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 411–415.
7. Трофимцов В. А. Адміністративно-правовий механізм протидії тероризму в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2018. 43 с.

SUMMARY

The publication is focused on determining the main special measures to counteract crimes against state sovereignty and territorial integrity of Ukraine as one of the areas of law enforcement activity.

The author has outlined the basic areas of preventive work at the stage of identification, elimination and neutralization of the causes and conditions of negative phenomena that have arisen or can occur and determine crimes against state sovereignty and territorial integrity.

Particular attention has been paid to the fact that the clear regulation of the legal status of law enforcement subjects, the allocation of their powers, the improvement of forms and methods of their activity are of particular importance for effective implementation of special measures to counteract these crimes.

It has been emphasized that there is an urgent need to differentiate the criminological impact of special measures to counteract terrorism as one of the most dangerous crimes encroaching on the national security and territorial integrity, depending on the stages of the organization and implementation of the prevention process.

The author has summarized that the system of measures of special counteraction to crimes that encroach on the territorial integrity and state sovereignty of Ukraine should be conceptually considered in two senses, first of all, as the essence and content of the mechanism of combating crime of a certain kind based on established and scientifically proven data concerning its tendencies, characteristics, regularities and manifestations as a phenomenon of modern society; secondly, as a defining strategic vector, a basic way to deploy and execution of a practical implementation of counteraction to crimes that encroach on state sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

Key words: state sovereignty, territorial integrity, national interests of Ukraine, crime combating, principles of counteraction to crime, subjects.

8. Гладкова Є. О. Стратегія й тактика протидії наркозлочинності в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 416 с.

9. Мозоль С. А. Тероризм як сучасна загроза кримінологічній безпеці // Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 3–4 листоп. 2017 р.) Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 112–115.